

ਗੁੰਥ ਗੁਰੂ ਹੈ ਕੀ ਅਸੀ (ਸਿਖ) ਉਸ ਨੂੰ ਮਨਦੇ ਹਾਂ?

Gurcharan Singh Bhatia
216-39 Brunswick, DDO, Quebec H9B 2M2

ABSTRACT

(Mr Gurcharan Singh Bhatia discusses in his article that if Granth is the Guru as is accepted by almost all the Sikhs all over the world then why do the Sikh not try to comprehend and practice the philosophy of their Guru? He has tackled this issue very clearly that it has been very clearly explained in the Gurbani that Sabd is the Guru not the body of the Guru; therefore, all the guidance is to be taken from the Sabd enshrined in the Granth Guru. He has also pointed out that since the Granth has been declared as Guu it is being treated as an idol and is being worshiped, which is not less than any that is observed by Hindus for the idols of their deities. He further has emphasized that instead of reciting the whole Aad Guu Granth Sahib in a specific time of 48 hours it would be much better to read it in Sangat verse by verse and discuss the Gurbani to comprehend its philosophy and then adopt that in our daily lives. Finally he requests the management committees of Gurdwaras if it cannot be done in the main hall of the Gurdwara then a room, or a corner in the hall be reserved for discussion on Gurbani so that the Sangat could comprehend the message of our Gurus in its real perspective. **Editor**)

ਸਾਲ 2004 CE ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ੪੦੦ ਸਾਲਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਧੂਮ ਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀ ਵੀ ਅਜ ਇਥੇ ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਇਕਠੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜਿਹਾ ਕਿ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਕ ਪੁਸਤਕ, ਇਕ ਪੋਥੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਮਾਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:

“ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਮਹਾ ਮਾਨਯ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।” [6]

ਡਾ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਸੰਪਾਦਕ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਪਰਕਾਸ਼ਤ, The Encyclopedia of Sikhism ਵਿਚ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। [5]

“Sri Guru Granth Sahib is the name by which the holly book of Sikhs is commonly known.”

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ, ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ। ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਉਹ ਪੋਥੀ ਜਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ ਹਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਸਿਖ ਜਗਤ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਗੁਰੂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ [3].

ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ 1604 CE ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਓਸੇ ਹੀ ਸਾਲ ਸਤੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਇਸ ਦਾ ਹਰਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ

ਭਾਵ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪੜਨ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਕੀਤਾ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਗ੍ਰੰਥ ਜਾਂ ਪੋਥੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

‘ਗੁਰੂ’ ਇਕ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਕ ਅਰਥ ਹਨ - ਜੋ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇ ਭਾਵ, ਚਾਨਣ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਰਚਿਤ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੇ ਹਨ - ਅਗਯਾਨ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਤਤਵ ਗਯਾਨ ਸਮਝਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਹੈ।

ਸੋ ਗੁਰੂ ਮੁਕੰਮਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਮਝਾਂਦਾ ਤੇ ਦੁਖਾਂ ਸੁਖਾਂ, ਉਚ ਨੀਚ, ਚੰਗਾਈ ਬੁਰਿਆਈ, ਪਿਆਰ ਨਫਰਤ, ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ, ਜੰਗੋ ਜਦਲ ਨਾਲ ਭਰੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਰ ਦਸਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰਿ ਭੋਟਿਐ ਪੂਰੀ ਹੋਵੈ ਜੁਗਤਿ ॥
ਹਸੰਦਿਆ ਖੇਡੰਦਿਆ ਪੈਨੰਦਿਆ ਵਿਚੇ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤਿ ॥
ਅਗਗਸ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੫੨੨. [1]

ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਦਰਸਾਏ ਰਸਤੇ ਕੇ ਚਲ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਹਸਦਿਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਖਰਾ ਨਹੀਂ।

ਅਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ

ਮੰਨੀਏ, ਉਸ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲੀਏ। ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਿਹੜੇ ਮਾਰਗ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਾਣਾਗੈ, ਸਮਝਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲ ਸਕਾਂਗੇ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਬੋਲਦੇ ਸੁਣਾਂਗੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੀ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਤੇ ਚਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਪਰ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਇਕ ਪੋਥੀ ਹੈ, ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬੋਲ ਕਿਵੇਂ ਸੁਣਾਂਗੇ? ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਕਿਸ ਤਰਫ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ:

ਉਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ।

ਮਤਲਬ: ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚਲੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਪੜ੍ਹੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ। ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ, ਉਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸਮਝ ਆਏਗੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਉਸ ਤੇ ਚਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ। ਗੁਰੂ ਆਪ ਫਰਮਾਂਦਾ ਹੈ:

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਰੇ ॥

ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਕਹੇ ਸੇਵਕ ਜਨ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੈ ॥

ਅਗਗਸ, ਮ ੪, ਪੰਨਾ ੯੮੨.

ਗੁਰੂ ਆਪ ਹੁਕਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਮੰਨੋ। ਇਹ ਚੋਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਜੇ ਰਚਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬਾਣੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ:

“ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨਾਸਵਾਨ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਮ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਬਿਨਸ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਣੀ ਨੇ, ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਬਾਣੀ ਨੇ, ਕਦੀ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਅਸਲ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਭੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।” [3]

"Human body is perishable. During the course of time the Guru's body like the common human body will be perished. But (his) Bani, when comes into written form, will never perish. Therefore, the human body of the Guru cannot be a real (Eternal) Guru. The real (Eternal) Guru is his Bani. Guru, even in his bodily form as Guru, was teaching and preaching from the Guru Bani (Bani of the Gurus from the Granth compiled by Guru Arjan)." [3]

ਕੀ ਅਸੀਂ (ਸਿਖ) ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਨਦੇ ਹਾਂ ?

ਜੇ ਮਨਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤੇ ਵਿਚਾਰੀਏ। ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨਾ ਦੋਵੇਂ ਅਮਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੀ ਹੈ :

ਨਾਨਕ ਸਬਦ ਵੀਚਾਰੀਐ ਪਾਈਐ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨ ॥

ਅਗਗਸ, ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੫੯.

ਮਤਲਬ ਕਿ ਬਾਣੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹੀਏ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ। ਜਾਣ ਜਾਈਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕੀ ਹੈ, ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਚਾਰੋ:

ਬਾਣੀ ਬਿਰਲਉ ਬੀਚਾਰਸੀ ਜੇ ਕੋ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਇ ॥

ਇਹ ਬਾਣੀ ਮਹਾਪੁਰਖ ਕੀ ਨਿਜ ਘਰ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ॥

ਅਗਗਸ, ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੩੫.

ਓਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ ਜੋ ਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨ ਹੋਵੇ। ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸਮਝ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਬਾਣੀ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿਖ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਭਾਵ ਗੁਰਮਤ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਢਾਲਨਾ ਹੀ ਮੰਜ਼ਲ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਬਦੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਹੋਇ ॥

ਅਗਗਸ, ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੩੨.

ਪਰ ਇਹ ਇਕ ਕੌੜੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਦਾ ਸਿਖ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚਾਰਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਹਨ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਤਕਰੀਬਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪਾਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਤਾਂ ਪਾਠ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ:

੧. ਸਹਿਜ ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ ਪਾਠ,

੨. ਸਪਤਾਹ ਪਾਠ,

੩. ਅਖੰਡ ਪਾਠ,

੪. ਸੰਪਟ ਪਾਠ, ਆਦ.

ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਖੰਡ ਪਾਠ ਪਰਚਲਤ ਹਨ। ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖਾਸ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਜਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿਖ ਆਪਣੀ ਮਨਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਪਾਠ ਕਰਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਪੂਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ (੧੪੩੦ ਪੰਨੇ) ਲਗਾਤਾਰ ਬਿਨਾ ਅਟਕੇ ੪੮ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਜਾਣਾ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਾਠੀ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਸੁਣੇ ਭਾਂਵੇਂ ਨਾ, ਜੇ ਸੁਣ ਲਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆਵੇ ਭਾਂਵੇਂ ਨ ਆਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਠੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜਾਂ ਸਮਝਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਾਠੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਲਕਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਕ ਸੀਮਤ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਗਿਣਤੀ ਪੜ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਤੇ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ ਕਿ ਪੂਰਾ ਪਾਠ ੪੮ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਕ ਜਾਏ। (Also Read Harcharan Singh's article at pages23-28.)

ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਇਕੋ ਹੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਤਿਨ ਤਿਨ ਚਾਰ ਚਾਰ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਚਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਠੀ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਮਧ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ ਹੈ ਤੇ ਤੀਜਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਥੇ ਤੇ ਗੁਣ ਗੁਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਤ ਕਥਨੀ ਜਹੀ ਲੱਗੇਗੀ ਪਰ ਹੈ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਕਿ ੫੦-੫੦ ਜਾਂ ੧੦੦-੧੦੦ ਪਾਠ ਤਕ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਕੋ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਛਤ ਥਲੇ। [2]

ਕੀ ਮੰਤਵ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਾਂ ਦਾ, ਕੀ ਮਕਸਦ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ

ਦਾ ? ਮੰਤਵ ਹੈ ਤਿਜਾਰਤ, ਵਿਉਪਾਰ ਅਤੇ ਮਕਸਦ ਹੈ ਕਮਾਈ । ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਕਰਵਾਂਦੇ ਹਨ ਉਜਰਤ ਦੇ ਕੇ ਤੇ professional ਪਾਠੀ ਇਹ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਜਰਤ ਲੈ ਕੇ । ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਇਸ ਤਿਜਾਰਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਵਿਚੋਲੇ ਹਨ । ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿਸਾ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਅਖੰਡ ਤੇ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਠ ਬੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਿਤਨਾ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਪਾਠ ਕਰਵਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਲੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਲੰਮੀ ਉਡਕਿ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਾਠ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪਰਵਾਰ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ, ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਆਪਣਾ' ਪਾਠ ਸੁਣਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਅਮ੍ਰਿਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਂ ਹੋਰ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਬੁਕ ਕਰਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੁਕ ਕਰਾਇਆ 'ਅਪਣਾ' ਪਾਠ ਸੁਣਨ ਲਈ ਪੁਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਮਿਥੀ ਤਰੀਕ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਆਇਆ 'ਹੁਕਮ ਨਾਮਾਂ' ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਡਾਕ ਵਿਚ ਹੀ ਉਜਰਤ ਦਾ ਚੈਕ ਆਇਆ ਸੀ, ਡਾਕ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਕਰਾਇਆ ਪਾਠ, ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੇਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾ ਵਿਚਾਰੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਵਪਾਰੀ ਗੁਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਸ ਫਰਮਾਨ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ: ਪੰਡਤ ਵਾਚਹਿ ਪੋਥੀਆ ਨ ਬੁਝਹਿ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਅਨ ਕਉ ਮਤੀ ਦੇ ਚਲਹਿ ਮਾਇਆ ਕੇ ਵਾਪਾਰੁ ॥ ਅਗਗਸ, ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੫੬.

ਪਾਠਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕੁਝ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਵੀ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਇਕੱਠੇ ਸੁਖਮਨੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਲੋਕ ਨਿਤਨੇਮ ਭਾਵ ਕੁਝ ਖਾਸ ਬਾਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ । ਭੋਗ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਜਾਂ ਸਵੇਰੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ 'ਵਾਕ' ਜਾਂ 'ਹੁਕਮਨਾਮਾ' ਲੈਣ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾਮੋ ਨਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਜੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਫਰਮਾਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਵੇਂ ਮਨਦੇ ਹੋਏ ? ਕੌੜਾ ਸਚ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਸਿਖ ਹਾਂ ਐਲਾਨ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ।

ਕਈ ਸਿਖ ਸੱਜਣ ਇਖਤਲਾਫ਼ ਕਰਨਗੇ ਮੇਰੀ ਗਲ ਨਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋ ਜਾਣ । ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਗੁਰੂ ਮਨਦੇ ਹਾਂ, ਰੋਜ਼ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਆਦਿ । ਸ਼ਾਇਦ ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿਖ ਆਉਂਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਮੱਥਾ ਵੀ ਟੇਕਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਕੁਝ ਭੋਟਾ ਵੀ ਧਰਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਘੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਘੁਰੂ ਦੇ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ, ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਨਾ ਭਾਈ ਸਿੱਖਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ । ਹੁਕਮ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਸਤਿਗੁਰ ਨੋ ਸਭ ਕੋ ਵੇਖਦਾ ਜੇਤਾ ਜਗਤ ਸੰਸਾਰ ॥

ਡਿਠੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਅਗਗਸ, ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੫੬੪.

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜ ਦਾ ਸਿਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਨਣਾ ਨਹੀਂ ਪੂਜਣਾ ਹੈ । ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਬਿਲਕੁਲ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਾਂ, ਪੈਸੇ ਚੜ੍ਹਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਸੁਖਣਾ ਤੇ ਮੁਰਾਦਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਵਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਜਿਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਠੀਆਂ ਭਰਦੇ ਹਾਂ, ਸੁਖਆਸਨ ਕਰ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗਦੇਲਿਆਂ ਤੇ ਸਵਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਮੌਸਮ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਤੇ ਕਪੜੇ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ, ਪੱਖਾ ਜਾਂ ਹੀਟਰ ਚਲਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਮੇਰੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਹੁਜਮ ਵਿਚ ਸਮਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । [4]

ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੁਖ ਆਸਨ ਕਰਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵਾਲੀ ਇਮਾਰਤ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤ ਇਕ ਸਥਾਨ ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਲੈ ਜਾਣ ਤੇ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲਿਆਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਰਣਨ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਰਹਿ ਚੁਕੇ) ਜਥੇਦਾਰ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਨੇ ਅਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰਾ ਇਤਿਹਾਸ' ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ritual ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਅੱਗੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਸਿਰ ਝੁਕਾਂਦੀ ਹੈ । [4]

ਗੁਰੂ ਬਨਾਮ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ

੧੬-੦੩-੧੯੯੯ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਕ 'ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ' ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਰੇਜ ਪੈਲੇਸਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਜ ਕਲ੍ਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਆਹ ਮੈਰੇਜ ਪੈਲੇਸਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਖ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਦਰਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਕੋਲ ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਇਹ ਓਹੀ ਜਾਣਨ , ਪਰ ਇਸ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਇਹ ਗਲ ਸਾਫ਼ ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਿਥੇ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਥੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਿਥੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਥੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਫ਼ੇਸਲਾ ਇਕ ਰੈਡ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰੰਥੀ (ਜਥੇਦਾਰ) ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਰਨ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੀਅਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਿਖ ਚੁਪ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਮਾਰਚ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਜਲੂਸ ਨਹੀਂ । ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਹੁਕਮ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੇ ਮਨਦੇ ਹਾਂ , ਕੀ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਂਵਾਕ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ?

ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਬਾਨ ਸੁਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥

ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਸੋ ਬਾਨ ਭਾਲਿਆ ਲੈ ਧੂਰਿ ਮੁਖ ਲਾਵਾ ॥

ਅਗਗਸ, ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੪੫੦.

ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜਾ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਥਾਨ ਤਾਂ ਮਹਿਕ ਮਹਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ

(Continued on page 34)

(Continued from page 31)

ਹੈ। ਓਥੋਂ ਦੀ ਤਾਂ ਧੂੜ ਵੀ ਮਸਤਕ ਤੇ ਲਾਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੀ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਏ?

ਕੀ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰੀਏ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਏ। ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹਤਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਕੇਵਲ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਪਰਬੰਧਕੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪਾਠ ਕਰਵਾਨ ਲਈ ਆਪ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੇਨਤੀਆਂ ਅਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਜਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਫਿਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਵੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਚਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ।

ਦੋ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਇਤਨੀ ਬੇਨਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮਰਾ, ਕੋਈ ਕੋਨਾ, ਕੋਈ ਵਰਾਂਡਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਰਾਖਵਾਂ ਕਰ ਲਊ। ਜਾਂ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅਧ ਦਿਨ ਨੀਅਤ ਕਰ ਲਊ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਾਂਗੇ ਤੇ ਕਈ ਬੇਲੋੜੀਆਂ rituals ਛੱਡ ਦਿਆਂਗੇ।

REFERENCES

1. ਅਗਗਸ = AGGS = Aad Guru Granth Sahib. 1983 (reprint). Publishers: Shiromani Gurdwara Parbandhak Committee, Amritsar. (M (H:) = Mahla, i.e., succession number of the Sikh Gurus to the House of Guru Nanak, p (ਪੰਨਾ) = Page of the AGGS).
2. Chahal, D. S. 2001. Akhand Paath in Sikhism. *Understanding Sikhism Res. J.* 3 (1): 34-35.
3. Chahal, D. S. 2004. *Sabd Guru to Granth Guru: An In-depth Study*. Institute for Understanding Sikhism, Laval, Quebec, Distributors: Singh Brothers, Amritsar.
4. Sidhu Sajeet Singh. 1999. Is there any place of ritualism and idolism in Sikhism? *Understanding Sikhism Res. J.* 1 (2): 37-41 & 17.
5. Singh, Harbans. 1998. *Encyclopedia of Sikhism*. Vol. II. Punjabi University, Patiala.
6. Singh, Kahn (Bhai). 1981. *Mahan Kosh* (Punjabi). Bhasha Vibhag, Punjab, Patiala.
7. Singh, Kirpal. 2000. *Sri Harmandar Sahib da Sunari Itihas*. Dharam Parchar Committee, Shiromani Gurdwara Parbandhak Committee, Amritsar. (pp 245-470)